

Masterclass i filosofi

INTERVJU: Da årets Holbergprisvinner, Onora O'Neill kom til Bergen for å motta prisen i juni, intervjuet masterstudent i filosofi, Amanda Schei, prisvinneren. Det resulterte i en samtale om kvinneandelen i filosofi og Brexit, og selvfølgelig Immanuel Kant.

Av Amanda Schei

I juni hadde jeg en lengre prat med en av det 21. århundrets mest innflytelsesrike filosofer, da hun var i Bergen for å ta imot den presisjefylte [Holbergprisen](#) på 4,5 millioner kroner.

75 år gamle [Onora O'Neill](#) er professor emerita ved Cambridge University, og en stjerne innenfor det fortsatt mannsdominerte akademiske feltet filosofi. Prisen har hun fått for sine mange og storartete bidrag innenfor Kant-forskning, politisk filosofi og etikk. O'Neill har hatt en enorm innflytelse på offentligheten, både i Storbritannia og internasjonalt. «Hun har brukt sin vitenskapelige innsikt og skarpsindighet til å endre vilkårene for den offentlige debatten og har dermed gjort filosofiske temaer relevante for et mye bredere publikum», skriver tildelingskomiteen i sin begrunnelse.

Jeg møter henne i et stort konferanserom som er vårt for anledningen, med utsikt over bryggen i Bergen. Hun er blek og hvithåret med varme, sterke øyne. Som uerfaren masterstudent i filosofi er jeg spent på hva samtalen vil bringe, om jeg vil klare å henge med i de dypsindige svingene. Men O'Neill har ikke fått pris uten grunn – hun er tindrende klar når hun snakker.

Gratulerer med Holbergprisen! Er du glad?

– Tusen takk! Jeg er ydmyk, glad og overrasket. Jeg trives fortsatt veldig godt med å drive med filosofi etter alle disse årene, så da er det storartet å få en slik pris. Da jeg ble oppringt reagerte jeg på en måte jeg aldri har gjort før. Jeg sa «Nå er jeg så forskrekket at jeg må sette meg ned».

– Da jeg studerte på Harvard tok jeg et seminar med [Robert Nozick](#) om *rational choice theory*. Dette var før han ble libertarianer. Da han underviste meg var han [utilitarist](#). Jeg mente ikke at *rational choice theory* var tilstrekkelig, og skrev om dette i en oppgave. Jeg husker at han sa til meg «dette er veldig bra! Du bør publisere det». Men jeg følte meg ikke flink nok til det.

På ett eller annet tidspunkt må imidlertid O'Neill ha forstått at hun var flink. Gjennom karrieren har hun publisert mye og bredt, og deltatt aktivt i komiteer og råd som The Nuffield Council on Bioethics og The Equality and Human Rights Commission. I 1999 ble hun utnevnt som Baronesse, og sitter nå i Overhuset i det engelske parlament.

Å være kvinnelig filosof

Har du noen råd til unge kvinnelige filosofer?

– Finn et område du virkelig liker og et spørsmål som får deg til å tenke at «hvis jeg kunne bidratt til å svare på *det*, hadde det vært veldig tilfredsstillende».

Filosofi er fortsatt en av de minst likestilte disiplinene i academia. Dette til tross for at det nå er for få menn i mange disipliner innenfor humaniora. Mannsdominansen i filosofi har fått ulike forklaringer, blant annet at menn fra naturens siden har en sterkere interesse for abstrakte spørsmål, at kvinner ikke velger filosofi fordi det er en usikker karrierevei, at det er et hardt debattklima innenfor filosofi som gjør at kvinner faller fra, og at det er få kvinnelige rollemodeller både blant forelesere og på pensum. I løpet av O'Neills filosofiske karriere har kvinneandelen økt drastisk, og hun sier kulturen endret seg merkbart da flere kvinner fikk høye stillinger.

– **Jeg må si at jeg har måttet sitte gjennom vel mange møter hvor jeg var den eneste kvinnen. Jeg tror det viktigste er at minoritetsandelen i en gruppe er stor nok til å utmerke seg og ha en tydelig stemme.**

– Jeg husker da det begynte å komme flere dyktige kvinnelige studenter på filosofi. Det hendte at de ble oppfordret til å gå videre i faget, og ta master, men de sa at de ikke trodde det var en fremtid for kvinner i filosofien. Det telte liksom ikke at jeg allerede var professor. Jeg var bare unntaket.

LES OGSÅ: [Norsk filosofi — et blikk utenfra](#)

Kant og autonomi

I sin begrunnelse trekker Holbergkomiteen frem O'Neills [Kant](#)-forskning som innovativ og nyskapende – «den har endret vår forståelse av Kant».

Er Kant relevant i dag?

– **Jeg mener at Kant er den største filosofen i moderne europeisk historie. Da jeg begynte på Harvard begynte jeg litt etter litt, og ekstremt motvillig, å lese Kant ordentlig. Jeg syntes det var ubehagelig. Det var vanskelig å lese ham og jeg likte ikke det han skrev.**

Så det er altså sant at Kant er håpløs å lese?

– Ja, jeg syntes det først, da jeg leste de ulike delene hver for seg. Men plutselig så jeg sammenhengen og hvor flott det egentlig hang sammen, det var som en åpenbarelse. Jeg så det karakteristiske for Kants tenkning da jeg satte meg inn i det han skrev om fornuft. Det virket i seg selv merkelig å skulle prøve å skrive en kritikk av fornuften. Enten bruker du fornuft til å kritisere

fornuften, og da blir det sirkulært og altså ufornuftig, eller så bruker du *ikke* fornuften til å kritisere, og da er det heller ikke et fornuftig prosjekt.

O'Neill skjønnte etterhvert at Kant ikke var erkeindividualisten han hadde blitt fremstilt som. Engasjert forklarer hun hvordan Kant så på fornuften som et sosialt fenomen. Siden «reason» på engelsk både brukes om «fornuft» og «begrunnelse», bruker jeg begge de norske ordene for å få frem hva hun sa:

– Kant snakket alltid om menneskelig fornuft ved å analysere *begrunnelsene* vi har for det vi gjør. Grunner er noe vi gir hverandre. Jeg kan tilby deg en begrunnelse, og du kan akseptere den eller ikke. Hva er den ørlille kjernen som er nødvendig for at du skal akseptere min grunn? Jo, det viktige er at jeg må tilby deg noe som du kan *følge med tanken* din, det må være forståelig for deg. Hvis du skal kunne anerkjenne grunnen jeg tilbyr deg for å handle på en spesiell måte, må det være noe du kan godta som et prinsipp for den handlingen. For Kant er fornuftens prinsipper de nødvendige betingelsene som gjør det mulig å kommunisere med et annet menneske. Jeg må gjøre mine tanker forståelige for deg, ellers er det ikke fornuft. Hvis vi tror at disse grunnene skal gjelde for alle, for hele verden, så må de være betraktninger som alle kan forstå, eller prinsipper alle kan følge.

– Du ser at dette leder rett til det kategoriske imperativ. *Handle bare etter den maksime som du samtidig kan ønske blir en allmenn lov*. Det må være mulig for alle å godta det prinsippet du bruker i din begrunnelse. Det vi ikke bør gjøre er å akseptere prinsipper som bare er for noen – det eksklusive og ekskluderende. Det kategoriske imperativ sier at du ikke bør handle etter prinsipper som ikke kan være en universell lov.

Du mener at mange i dag misforstår hva Kant mente med «autonomi». Hva er de vanligste feiltolkningene i den offentlige debatten? Bør vi i det hele tatt stole på Kant?

– Den beste måten å forklare dette på er å ta en kjapp idéhistorisk gjennomgang. Autonomi er i utgangspunktet et juridisk ord som ble brukt av de gamle grekerne og på gresk betyr *selvlovgivende*. En autonom by var en by som laget sine egne lover, mens en koloni fikk lovene bestemt av en annen by. Dette er den rettsvitenskapelige konteksten til begrepet autonomi, og det var denne betydningen man henviste til i europeisk tenkning helt fram til det 20. århundret. På begynnelsen av 1900-tallet snakket filosofene knapt om autonomi. Så ble begrepet populært etter andre verdenskrig. Det var eksistensialistene som skapte endringen – men de brukte begrepet på en måte som ikke respekterte Kants forståelse av autonomi.

– Når Kant snakket om autonomi tenkte han ikke på individenes evne til å ta frie valg. Han mente selvsagt at de har denne evnen, men det var ikke dette han mente med autonomi. Om autonomi skriver han at en lov som er egnet til å være en lov for alle, er det som er fundamentalt. Kantiansk autonomi er en måte å finne ut om et prinsipp er et moralsk prinsipp, og det har lite med individer å

gjøre. Ser du hvor rart det er at folk på 1900-tallet plutselig begynte å behandle autonomi som om det er noe individer har?

Hva er løsningen på dette?

– Jeg mener det er viktig å skille mellom *kantiansk autonomi* og *individuell autonomi*, siden dette er to helt forskjellige ting.

– Den nye betydningen har blitt veldig populær det siste århundret. «Autonomi» har blitt et av nøkkelbegrepene i politikk og moralfilosofi. Den gamle konstitusjonelle betydningen er glemt. Jeg synes selv jeg var heldig som oppdaget disse misforståelsene – det gjorde at jeg kunne fjerne Kant fra båser han ikke hørte hjemme i.

Med sin Kant-ekspertise har O'Neill engasjert seg i debatter om [bioetiske](#) spørsmål og internasjonal rettferdighet. I disse debattene blir ofte autonomi og selvbestemmelse brukt som viktige argumenter.

Hva er problemet med at folk bruker begrepet feil?

– At jeg påpeker dette stopper selvsagt ikke våre moderne filosofer fra å bruke autonomibegrepet som «min individuelle kapasitet til å bestemme over mitt eget liv». Når jeg hører folk si at autonomi er viktig, får jeg lyst til å spørre hvorfor. Hva er det med din forståelse av autonomi som gjør det så viktig? Hva om jeg tar et autonomt valg om å være en sadist eller en morder? Vi syns ikke folk skal få lov til å *velge* å sprengte folk eller drepe barn, selv om vi synes at det er viktig å kunne ta valg. Så det virker som om autonomi handler om valg, men vi er også enige om at det må være begrensninger for hva det skal være lov til å gjøre. Vi ender da egentlig opp med en ganske moderat tese sammenlignet med den overdrevne betydningen av autonomi som mange bruker.

Er det ikke noe med vår evne til å ta valg som nettopp gjør oss til mennesker og individer med en identitet?

– Jo absolutt, på den måten er individuell autonomi viktig, men det er også viktig hvordan man bruker denne muligheten. Nå valgte jeg noen groteske og forferdelige eksempler for å vise at vi aldri kommer til å mene at «åja, uansett hva folk gjør autonomt, er det greit fordi det var et autonomt valg». Det var nesten et historisk uhell, tror jeg, at Kants begrep ble tatt frem for å bli brukt på denne helt nye måten.

Dette minner meg om utilitarister, som [Peter Singer](#), som velger seg et prinsipp som de følger til dets ekstreme konsekvens. Er det en god måte å drive med filosofi på?

– Det virker som om noen tror at fordi de har en intuisjon om et kunstig, konstruert eksempel, er

dette verdifulle som argument. Man kan konstruere eksempler og konkludere med at en handling eller en verdi åpenbart vil være feil. Men hvis man legger til én liten detalj, endrer det seg. Eller så legger man til en ny detalj, og da endrer det seg igjen. Jeg synes ikke intuisjoner om hypotetiske caser er verdifulle og jeg tror ikke det er en god måte å drive filosofi på.

O'Neill har deltatt aktivt i samfunnsdebatten og har et stort politisk engasjement. Hun har evnet å formidle sin vitenskapelige innsikt til allmennheten og dermed bidratt til å gjøre filosofiske temaer mer relevante.

Du har skrevet om informert samtykke. Hva tenker du at det britiske folket samtykket til i Brexit-folkeavstemningen? Var dette en informert avgjørelse?

– Nei, det var det ikke, men mange politiske avgjørelser er ikke informerte. Folkeavstemningen var en konstitusjonell feil. En stor, katastrofal feil. Cameron var en lat statsminister som ikke tenkte det godt nok gjennom. I Storbritannia skal folkeavstemninger bare være rådgivende, men regjeringen var svak, og er fortsatt for svak til å stå opp for seg selv. Folk er oppgitt over EU og lei av at det kommer flere innvandrere enn lokalsamfunnene har kapasitet til å ta imot. Jeg har egentlig en del sympati for denne stemningen. Det er ikke eliten som oppdager at barna deres går på en skole hvor engelsk har blitt et minoritetsspråk. Men det burde blitt håndtert på en mye bedre måte. Jeg vet ikke hvordan forhandlingene vil gå, jeg tror vi briter kommer til å bli fattigere av dette, men de som stemte på Brexit visste jo ikke at de stemte for å bli fattigere, så det var definitivt ikke en informert beslutning fra deres side.

Onora har glemt tiden, og jeg har glemt nervøsiteten. Hun gløder mens hun snakker om politisk engasjement, om lovstyring versus tillit, om Trump og illusjonen om det postfaktuelle samfunn. Ett kvarter over den tilmålte timen river jeg meg forsiktig løs, gir henne en klem og takker for en unik masterclass i filosofi.

LES OGSÅ: [Holbergprisen til Natalie Zemon Davis](#) • [Holbergprisen til Jürgen Kocka](#) • [Hacking kastet Foucault i søpla](#)